

A nyugalmazott (21.)

PODMANICZKY SZILÁRD

Amilyen hamar alvásra szenderültem, olyan hamar föl is ébredtem. Pedig ennek a fűnek még illata is volt, amelyet már hosszú évek óta nem szaglásztam. Akkor gondoltam, hogy ez már túlságosan is jelképes, akkor van csak nagy baj, ha már a fűvet sem szaglászta az ember jó ideje – fölülről. Eltelik egy csomó idő, és akkor rájön az ember, hogy megszakadt a fűvel való kapcsolata. Szépen megszűnnek a kis örömök, és csak a nagyok maradnak, a halált megvetően nagyon, aztán egy fűszálról elszorul az ember a torka, de mit is várhatnék már az én koromban, mikor minden mögöttem van és nincs módomban változtatni. Ne adj' Isten belegondolok, hogy mit kellett volna másként, de az meg már állatkínzás, hiszen minden egyes pillanat fordulópont volt, csak én fordultam rossz felé, bele a kuszaságba, egészen fölfordítottam az egészet, mert hát nem kínáltak mást a dolgok, mint egy laza szövésű anekdotát, és már azt is nagyon kevésnek tartottam, hát akkor gyérünk bele, gondoltam, majd példát statuálok, majd csinállok valami nagy tragédiát, valami folyamatosat, ami talán engem is fölráz. Csak hogy a végére olyan bonyolult história állt mögöttem, s bonyolultsága annyira fölemésztett bennem mindent, úgy egy hétköznapien normálisnak tekinthető ember külső jegyeit is, hogy mára azt sem tudom, hogy áll a fejem, azonkívül, hogy a gödörben, a bogarak és fűszálak között.

Ez nem éppen biztató pozíció, gondoltam, és a kabátomat fölgűrve megpróbáltam talpra kecmergni. Az a sok erő meg izom, aminek idáig semmi hasznát nem vettem, legalább most közbeléphetett volna, de a legvastagabb húsréteget is átjárta valami egészen szokatlan bénaság, gyengeség, hogy már-már arra kellett gondolnom, hogy íme, a legbonyolultam rejtélye, amivel idáig találkoztam, és tessék, most minden rajtam teljesül be, anélkül, hogy akár egyetlen mozdulattal is tehetnék ellene. De még mindig maradt bennem annyi bátorság, hogy azt mondjam nyugi, és akkor azt mondtam tényleg, hogy nyugi. És amikor azt mondtam, hogy nyugi, csak akkor éreztem, hogy időközben ökölbe szorult a gyomrom, és ahogy kimondtam, hogy nyugi, engedett egy kicsit a szorítás, tehát jobbat, vagy okosabbat nem javasolhattam volna magamnak. Gondolkoztam egy kicsit a dolgon, és hamar beláttam, hogy a fejemben kell megoldani ezt az ezernyi ismeretlennel megáldott egyenletet, amiben ilyen szépen, komolyabb büszkeség nélkül keveredtem. Először is próbáltam még egy kicsit aludni, hogy az majd talán lassú és óvatos gyógyírként, de mindenképpen hatni fog. Nem ment, nem jött álom a szememre, akárhogy is próbáltam, felsültem az alvással. Nézzük csak, mondtam egészen halkán, hogy csak a legközelebbi fűszálak rebentek meg a szám meg az orrom előtt. Nézzük csak, hogyan is kell elaludni. Amikor alszom, sokszor képzelek érdekes dolgokat, ez valójában már nem is álom, mert közben egészen tisztában vagyok mindennel. Akkor kiindulok ebből, gondoltam, és megpróbáltam képzeletben körüljárni egy csendes, meghitt délutánt, ahogy kint az eső lassan teszi a dolgát, a csatornákból apró neszekben csordogál a víz, az ablak előtt ülök a hintaszékben, az ablakon túl a sziklák – semmi szakadék – a tenger nyugodt hullámai kiszaladnak a partra, aztán vissza, és az apró habok beleolvadnak a kékségbe, valami hajó is úszik a horizont alatt, de mintha állna, álmélkodna, csak néhány pillanat múlva, mikor a kályhában lobogó tűz lobogására figyelek, csak akkor tűnik föl, hogy a hajó már nem ott van, valamivel távolabb, aztán belelapozok egy magazinba, és ahogy így telik az idő, a színes magazin tarka képeiből összeállnak az éjszaka fényei...

Nem tudom, meddig aludhattam, talán csak néhány perc vagy óra lehetett, de egészen lehiggadtam és a gyomromban is elmúlt az ököl. Lassan megfordultam és kinéztem az árokból. Egy nő guggolt az árok szélén, a szeme sarkában valami könnyféle lehetett, csillagolt egy kicsit, aztán eltűnt. Nem tudtam, hogy mit akar, vagy hogy ki ő, csak amikor szelíden, hangjában szinte tapintható melegséggel megszólalt: „Gyere, talán még nem késő, főzök egy teát.”

„Felhő felhőt gyúrva jajgat...”

AZ OROSZ IRODALOM MÁRTÍRIUMA

5. Mandelstam stációi

Oszip Mandelstam (1891–1938) nemcsak mártír, hanem szent is – nemcsak elszenvedte, hanem Sztálin ellen írt gúnyversével ki is hívta a végzetet, amely csak azért nem sújtott le rá azonnal (1933-ban), mert a zsamok maga is megrökönyödött az eltaposásra se méltó „költőcske” bátorságától, – először csak száműzte; a koncentrációs tábor, a kín- vagy éhhalál jó négy évet késett... De a történet nem ekkor kezdődött. Oszip Mandelstam, jómódú zsidó család gyermeke, Varsóban született, de eszmélésének éveit Péterváron élte át, ebben a különös, északra telepített itáliai városban, amelynek barokk cirádái, klasszicista oszlopfiói az orosz irodalom születésének és kiteljesedésének díszletei lettek – szinte természetes, hogy az orosz költő sorsát választó Mandelstam, ősei hitét elhagyva, nem az „oros” vallást választja, amely a bizánci hangulatú Moszkvát idézi, hanem a „semleges” metodista egyházat – ennek viborgi templomában keresztelik meg 1911-ben. Egyszerre akar orosz és európai lenni, az antikvitás és a katolikus Róma egyetemességéhez vonzódik, még az imádott Szent-Pétervárt is görögösen Petroopolisnak nevezi korai verseiben. Ezért csatlakozik a Gumiljov vezette és Ahmatova fémjelzte akmeistákhoz – ez a szimbolista sejtelmességet és futurista erőszakosságot egyaránt elvető irányzat az emberi kultúra örök értékeiben keresett kiutat a háború-forradalmas kor zűrzavarából. A csekista Bljumkin kezéből kitöltetlen kivégzési parancsokat kitépő költő (Bljumkin évekig fenyegette, végül ő pusztult el elsőként, mint „trockista összeesküvő”, 1930-ban) nem véletlenül kerül – szerencsére, csak majdnem – kivégzőosztag elé, amikor a fehérek uralta Krímben tartózkodik – tőle

mindkét szélsőség s általában minden politikai eszmerendszer idegen volt, csak az örök értékekben hitt (egy időben Caius Julius Oszip Mandelstamnak csúfolták), a közelet színpadára csak akkor lépett, ha a saját vagy mások emberi tisztességébe gázoltak. Talán ezért hallgat el a húszas évek közepén; úgy érezhette, nincs rá szüksége a még kiismerhetetlen, de mindenképpen tőle idegen irányba haladó társadalomnak. 1930-ban – Majakovszkij öngyilkossága után – kezdi újra pályáját, de most már a szovjet hazugságok dühödt és vakmerő ellenfeleként; új verseitől még Paszternak is visszariad; konokul leszegett fejével megy előre, a pusztulásba, s csak akkor riad meg, akkor izzadja ki kényszeredett Sztálin-ódáját, amikor már késő. (Ezt és egy másik, „engesztelésnek” szánt versét felesége, a csodálatos emlékiratot író Nagyezsda nem is őrzi meg, holott a „veszélyesek” többségét sikerült megmentenie.) Mandelstamot 1934. május 13-án tartóztatják le először (moszkvai lakásuk konyhájában éppen a királynői Anna Ahmatova vendégeskedik, tanúja a házkutatásnak és Nagyezsdával együtt menti ki a házból a költőtárs kéziratait); Cserdinybe, majd Voronyezsbe száműzik három évre, és vidéki tartózkodása idején (az orosz vidék a magyarnál jóval sárbaragadtabb!) el kell viselnie a helyi rendszerű dilettánsok támadásait. 1937-ben visszaköltözteték Moszkvába, de egy hónapos moszkvai tartózkodás után már kiutasítják őt és feleségét a fővárosból. 1938 elején még ellátogat Leningrádba – barátai, ismerősei közül alig talál már valakit: a „nagy terror” ideje ez... Márciusban az Irodalmi Alaptól beutalt kap Szamatihába, egy üdülőbe. A GPU szokásos cselvetése – másokat is a „megérdemelt” üdülésből hurcolnak el

ekkoriban... Mandelstamot május 2-án tartóztatják le, rövid eljárás után „ellenforradalmi tevékenységért” öt év munkatáborra ítélik. December 12-én hal meg egy Vlagyivosztok környéki tranzitlágereben. Éhen halt? A bűnözők ölték meg? Vagy csak feladta – ki tudja? Versei a táborokban is sokáig keringtek még, sokan merítettek erőt, vigaszt belőlük... Én Leningrádi „részképzésem” ('71-'72) idején találkoztam először velük. Körülnyírt (a szövegig körbevágott) gépirásos szamizdatot adtak a kezembe – csak néhány napra! –, s ámuldozva olvastam a „szovjet” költészetől olyannyira idegen, szinte „magyarul” hangzó verseket. Még jobban meglepődtem, amikor hazatérésem után kezembe került a *Pór Judit* által szerkesztett, *Lator László*, *Kálnoky* és mások remek fordításait tartalmazó vékonyka, magyar nyelvű Mandelstam-kötet. Nem a kiadás ténye döbentett meg (hiszen Bulgakov Mester és Margaritájának is már negyedik kiadása fogyott el nálunk, amikor a Szovjetunióban még több hónapos várakozással kellett előjegyezni a könyvtárakban a regény folyóirat-publikációját), hanem az, hogy ez a jól összeválogatott kötet nagyjából az általam olvasott szamizdat anyagát tartalmazta. Ezzel is meghaladtuk – már akkor is – a brezsnyevi Szovjetuniót, amelynek kultúrpolitikáját egy gágogó líba, a Suksint infarktusba kergető Furceva irányította... A Móra Kiadó 1991-es, teljesebb Mandelstam-kötetében már magam is fordíthattam. Ebből a könyvből – Sófényű csillagok címmel jelent meg – válogattam.

BAKA ISTVÁN

OSZIP MANDELSTAM VERSEI

Nézek a fagy szemébe

Nézek a fagy szemébe egymagam:
ő sehová, én meg sehonnan,
a sík, lélegző csoda, rántalan
tágu, siklik dermedt habokban.

Tisztes-keményített koldus-nap hunyorog
már megbékélten, már nyugodtan...
A tízértelmű fák majdnem éppolyanok...
Mint büntelen kenyér, a hó a szembe roppan.

(Pór Judit fordítása)

Voronyezs, 1937

Hová legyek ebben a januárban?
A város eszelősen nem ereszt.
Támolygok, zárt kapuktól részeg lázban,
vonítva kérlek lakatot és reteszt.

A sikátorok ugató harisnyák.
Az utcák düllöngelő fészerek.
Sötét sarkokon ácsorgó borisszák
Lapulnak és előzőnlenek.

Gödörben élek, szakállas sötétben,
csúszkálva a jeges csaphoz megyek.
Fuldoklom, fagyott levegő az étkem.
Hideglelős varjak keringenek.

Halkan utánuk jajdulok és dermedt
ökölrel egy doboz falát verem:
– Olvasót! Orvost! Jótanácsot! Embert!
A szálkás lépcsőn váltson szót velem.

(Rab Zsuzsa fordítása)

Dicsőség-harsogó jövendő századok

Dicsőség-harsogó jövendő századok
s egy új, magasztos emberfaj miatt
elvtették tőlem az atyai dárídok
víg serlegét s a méltóságomat.

Ez a farkasölő eb-éra letepert,
de vérem szerint farkas nem vagyok,
gyűrj inkább engem a szibériai sityeppe
kabátujjába, mint egy sityakot, –

hogy gyáva korcsokat s szennyet ne lássak én,
s keréketört és véres csontokat,
s mint csillagok, a kék rókák felém
éjente szűz fényrel ragyogjanak.

Vezess az éjbe, hol a Jenyiszej folyik,
s eléri a fényő a csillagot,
mert farkas nem vagyok se vér, se szív szerint,
s csak egyenrangú gyilkolhat meg ott.

(Baka István fordítása)

Mosdom éjjel kinn az udvaron

Mosdom éjjel kinn az udvaron –
villog az ég csillag-morzsaléka.
Fénye: só a szekerce-vason,
Hidegszik a színgig teli dézsa.

Minden ajtón gyanakvó lakat,
zord szigorral les rám a kopár táj –
tisztább szabály aligha akad
a friss vászon tiszta igazánál.

Kezd a csillag olvadozni már,
mint a só, a fagy-fekete vízben.
Sósabb a kín, tisztább a halál,
s kitetszik a rettenet meztílen.

(Lator László fordítása)